

Ender vi med at give dyr menneskerettigheder? – En idéhistorisk analyse

Peter Sandøe

Holdninger til brug af dyr har i vor del af verden ændret sig dramatisk to gange gennem de seneste 250 år, og de er nu igen i opbrud. I starten af perioden var den dominerende opfattelse, at dyr primært er til som midler til at opfylde menneskers behov. Kun ejendomsretten og andre menneskecentrerede hensyn satte grænser for brugen af dyr.

Dette ændrede sig i det nittende og starten af det tyvende århundrede, hvor lovgivning, som kriminaliserede dyrplageri, vandt frem. Den anden store ændring skete i anden halvdel af det tyvende århundrede, hvor ideen om dyrevelfærd vandt frem. I denne periode blev lovgivningen ændret, så det ikke alene var det meningsløse dyrplageri, men også den meningsfulde og nyttige brug af dyr i fx husdyrproduktion og forsøgslaboratorier, som blev begrænset ved lov.

Formålet med denne dyreværnslovgivning var og er stadig i vidt omfang, at brugen af dyr sker på en måde, så dyrene beskyttes mod lidelse – også selv om det sker på bekostning af menneskelige interesser. Endelig har der gennem de seneste årtier i stigende grad lydt røster, som stiller spørgsmålstejn ved menneskers ret til overhovedet at bruge dyr, selv når velfærden ikke bliver kompromitteret.

Spørgsmålet er så, hvor denne udvikling vil føre Danmark hen de kommende 250 år. Dette spørgsmål kan jeg af gode grunde ikke give noget objektivt og eksakt

svar på; men der er bestemt rum til kvalificerede spekulationer i forhold til en udviklingshorisont, som ligger nogle årtier frem i tiden, hvilket jeg i slutningen af denne artikel gladelig vil kaste mig ud i. Det vil ske med baggrund i en beskrivelse af udviklingen i dyreværnslovgivningen i Danmark gennem de seneste 250 år set i lyset af et bredere idéhistorisk perspektiv.

I tråd med at denne artikel er skrevet til Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskabs 250 års jubilæumsskrift, fastholder jeg således et nationalt blik. Dette giver også god mening, da jeg i samarbejde med kolleger tidligere har beskrevet den internationale udvikling på området (Sandøe & Christiansen 2009; Sandøe & Christiansen 2018 – den første af disse artikler vil jeg i et vist omfang trække på i det følgende). Mig bekendt foreligger der ikke en tilsvarende beskrivelse af den danske udvikling.

Forbud mod mishandling af dyr

Frem til det nittende århundrede blev dyr som nævnt alene opfattet som midler til at opfylde menneskers behov og havde juridisk set ingen krav på beskyttelse. Gennem det attende og nittende århundrede sker der en udvikling inden for etikken, hvor det enkelte menneske, dets værdighed og dets rettigheder kommer i fokus. I kølvandet på denne udvikling forandrer synet på dyrs moralske status sig også.

Den tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804) kan på mange måder siges at være faderen til de tanker om det enkelte menneskes værdighed, som senere er slået igennem i lovgivning, der sikrer menneskerettigheder og respekt for den enkeltes autonomi. I forhold til dyr betonedes Kant, at der er en sammenhæng mellem den måde, dyr behandles på, og den måde andre mennesker behandles på: I det omfang man ser dyr som venner og medskabninger, hvad man naturligt gør, så undergraver man sit eget moralske sindelag, når man behandler disse dyr grusomt og respektløst. (For relevante citater af Kant se Regan & Singer 1989).

Sideløbende med Kant formulerede den engelske filosof Jeremy Bentham (1748-1832) den tankegang, der i moderne etisk diskussion er den væsentligste konkurrerende og komplementerende tankegang i forhold til rettigheds- og autonomitænkningen. Det er den såkaldte nytteetik, ifølge hvilken målet for etikken er at sikre den størst mulige samlede velfærd for mennesker såvel som for dyr. Der er ingen tvivl om, at Bentham og det intellektuelle klima, der eksisterede omkring ham, var af betydning for de engelske politikere, for hvem det i 1822 lykkedes at få vedtaget verdens første dyreværnslov.

En tilsvarende dansk lov om "straf for dyrplageri" blev indført i 1857. Den forbød "raa Mishandling eller anden grusom og oprørende Behandling af Dyr, navnlig Huusdyr" (Lov af 21. januar 1857 om Dyrplageri eller anden grusom og oprørende Behandling af Dyr), mindede meget om den britiske og har formodentlig været inspireret heraf. Disse tidlige dyreværnslove sigtede mod at beskytte dyr mod såkaldt "meningsløs grusomhed", hvorimod den almindelige brug af dyr til produktion af fødevarer eller beklædning eller som trækdyr ikke blev begrænset.

Denne tankegang blev der ikke brudt med, da der i Danmark i 1916 blev indført en "Lov om værn for dyr" (Lov nr. 152 af 17. maj 1916 om Værn for Dyr), som var på to trykte sider. I lovens indledende formålsparagraf var fokus stadig primært på mishandling af dyr. Dog var der stigende opmærksomhed på mishandling i forbindelse med overdreven udnyttelse af dyr. Bl.a. var loven rettet mod drosche-kuske, der overanstrengte deres heste.

Nede i selve lovteksten var der også paragraffer, som rettede sig mod at forhindre landbruget i at gå til yderligheder. Således blev der fx indført et forbud mod, at andre end dyrlæger kunne foretage halekupering af heste. Grundlæggende var målet med loven dog stadig at forhindre meningsløst dyrplageri, mens der ikke blev stillet spørgsmål ved, at dyr blev brugt til at producere menneskelige fornødenheder på den mest effektive måde muligt.

Lovgivning til sikring af dyrevelfærd

Først fra midten af det tyvende århundrede blev interessen rettet mod at beskytte dyr mod den meningsfulde og rationelle udnyttelse af dyr i husdyrproduktion, i forsøgslaboratorier og andre steder. Denne ændring skal formodentlig forstås i lyset af to sammenhængende udviklingstendenser: For det første en stigende materiel velstand med tilhørende ophør af truslen om hungersnød i den vestlige del af verden, som gav plads til også at tænke på dyrenes ve og vel. For det andet udviklingen af det intensive husdyrbrug med produktionsmetoder såsom hold af burhøns, tremmekalve og fikserede søer, der udfordrede holdninger til, hvad der er et godt dyreliv.

I de indledende paragraffer til "Lov om værn for dyr", som trådte i kraft i Danmark i 1950 (Lov nr. 256 af 27. maj 1950 om Værn for Dyr), bliver perspektivet udvidet til også at omfatte den almindelige måde at holde og passe dyr på. Dyrene skulle "passes og plejes forsvarligt", og man skulle sikre sig, at deres "opholdsrum er forsvarligt indrettet". Hermed nærmede man sig det moderne begreb "dyrevelfærd", som sætter grænser for den almindelige brug af dyr, fx til at producere kød, mælk, æg og pels.

Idealerne om forsvarlig behandling af landbrugets dyr var dog holdt i generelle vendinger. Kun på et enkelt punkt indeholdt loven en konkret begrænsning i forhold til landbrugets behandling af dyrene, idet der blev indført et forbud mod produktion af æg i bure, som på det tidspunkt endnu ikke havde vundet indpas i Danmark.

Den moderne idé om dyrevelfærd blev kort efter, i midten af 1960'erne, for alvor udfoldet i Storbritannien og kom til udtryk i en rapport fra den såkaldte Brambell Committee (Brambell 1965). Arbejdsgruppen bag rapporten blev nedsat af den britiske regering som reaktion på en offentlig diskussion om forholdene for landbrugets produktionsdyr.

Rapporten anbefalede forbedrede forhold for landbrugsdyrene og var udtryk for nytænkning inden for dyrebeskyttelse, ifølge hvilken alle produktionsdyr har krav på et bestemt niveau af velfærd. I de følgende årtier vandt denne nytænkning indpas, ikke bare i britisk, men også i anden europæisk lovgivning, herunder EU lovgivning. Ideerne har haft en afsmittende effekt på lovgivning og frivillige initiativer i Nordamerika, Australien og New Zealand; og de har hjulpet milliarder af landbrugsdyr til en bedre tilværelse.

Forslagene fra Brambell Committee havde dog også en række begrænsninger i forhold til at sikre produktionsdyrenes velfærd. For det første blev velfærd alene opfattet som fravær af smerte, frustration og anden form for lidelse. For det andet var målet alene at komme af med såkaldt "unødig" lidelse - og den lidelse, som var nødvendig for at opretholde en effektiv husdyrproduktion, blev ikke anset for at være unødig.

Den sidste begrænsning må stadig siges at ligge til grund for den officielle tankegang og tilhørende regulering i forhold til dyrevelfærd i Storbritannien, Danmark og andre toneangivende lande. Til grund for de fleste politiske diskussioner om dyrevelfærd, som er foregået i de seneste årtier, har der ligget en underforstået præmis om, at der stadig skal være en effektiv og konkurrencedygtig husdyrproduktion i Danmark.

Den seneste store revision af den danske dyrebeskyttelseslovgivning kom i 1991 (Lov nr. 386 af 6. juni 1991, Dyreværnslov). I denne lov, som stadig er grundstammen i den eksisterende danske dyreværnslovgivning, er fokus klart på dyrevelfærd, mens beskyttelse af dyr mod meningsløs grusomhed er trådt mere i baggrunden.

I de indledende paragraffer betones pligten til at sikre, at dyr i menneskelig varetægt skal have opfyldt deres "fysiologiske, adfærdsmæssige og sundhedsmæssige behov". Tager man disse indledende paragraffer på ordet, så trumfer hensynet til landbrugsdyrenes velfærd derfor landbrugets ønske om effektiv og konkurrencedygtig produktion i de situationer, hvor denne sker på bekostning af dyrevelfærden.

I praksis bliver der dog taget relativt vidtgående hensyn til landbrugets økonomi og konkurrenceevne:

Således er det gældende retspraksis, at etablerede måder at holde og passe landbrugsdyr på ikke kan reguleres, med mindre det specifikt er hjemlet i dyreværnslovgivningen. Dyreværnsloven fungerer som en såkaldt rammelov, hvor tanken er, at de fine formålsparagraffer over tid kan blive udfyldt med mere præcise krav til hold af dyr. Forudsætningen for, at dette kan ske, er ifølge lovens ordlyd, at der er det nødvendige videngrundlag, dels i form af resultater fra dyrevelfærdsforskning, dels i form af vellykkede praktiske erfaringer med alternative måder at holde dyr på.

Desuden skal der være en politisk vilje til at indføre mere specifikke krav, som begrænser landbrugets udfoldelsesmuligheder. Ifølge loven kan den ansvarlige minister således "fastsætte regler om dyrs opholdsarealer og opholdsrum og om inventaret heri". Dette vil typisk ske ved, at der udstedes såkaldte bekendtgørelser i henhold til dyreværnsloven. Sådanne bekendtgørelser er administrative forskrifter, som løbende kan justeres, uden at det kræver lovændringer, som skal vedtages i Folketinget.

Der er dog grænser for, hvor meget den ansvarlige minister kan gøre på egen hånd. Det står nemlig også i Dyreværnsloven, at "regler vedrørende dyr i landbruget, der ikke beror på en forpligtelse af international karakter, kan alene fastsættes ..., når de er af mindre indgribende betydning". Det betyder i praksis, at med mindre ændringer af dyreværnslovgivning, som på væsentlig måde regulerer landbrugets dyrehold, sker med baggrund i EU-regler, så skal der vedtages lovgivning herom i Folketinget.

Inden for rammerne af loven fra 1991 blev der hurtigt indført en række love rettet mod de forskellige grene

af husdyrproduktionen. Dette begyndte med love om hold af svin fra slutningen af 90'erne efterfulgt af love vedrørende bl.a. slagtekyllinger og malkekvæg. Disse love har forsøgt at forbedre forholdene for de forskellige produktionsdyr, men har samtidig skullet balancere kravene om dyrevelfærd i forhold til at sikre, at de danske landmænd ikke blev stillet dårligere end deres konkurrenter i udlandet.

Internationalt samarbejde har i høj grad været set som løsningen på dette problem. Og på EU-plan udviklede der sig i 1990'erne et stærkt og bindende samarbejde om fastsættelse af fælles standarder for hold af dyr. Her blev der vedtaget en række direktiver, som fastsætter fælles mindstekrav til den lovgivning, der i de enkelte EU-lande skal gælde for de forskellige grupper af dyr. Fx har EU forbudt tremmekalve, hold af høner i traditionelle æglægningsbure og fiksering af drægtige søer; og der er for en lang række dyr indført mindstekrav til, hvor meget plads hvert dyr skal have at bevæge sig på.

Siden starten af det nye årtusind er denne udvikling dog gået i stå, og EU har tilsyneladende opgivet at komme med nye initiativer til at fastsætte fælles mindstekrav til dyreværnslovgivningen. Dette hænger sammen med flere faktorer: Øst-udvidelsen, hvor en række lande, som ikke prioriterer dyrevelfærd højt, kom ind i EU; de store økonomiske kriser i flere EU-lande; voksende EU-skepsis; ressourcemæssig nedprioritering af området; og ikke mindst problemer med priskonkurrence i forhold til lande uden for EU.

Inden for forsøgsdyrsområdet er udviklingen også gået i retning af øget internationalt samarbejde. Brugen af dyr til medicinske og andre former for forsøg var tilbage i det nittende århundrede genstand for voldsomme

offentlige kontroverser. Dette førte til lovgivning, der skulle balancere hensynet til de berørte dyr i forhold til samfundets interesse i brug af dyr, ikke mindst til at studere menneskelige sygdomme og udvikle nye lægemidler.

Siden 1986 har der været fælles rammer for brug af dyr til forsøg udstukket af EU, og disse er blevet udviklet og fornyet i et direktiv fra 2010. Den grundlæggende idé er, at brug af dyr altid kræver tilladelse, og at man for at få tilladelsen skal opfylde en række krav, eksempelvis at have modtaget den fornødne uddannelse i velfærdsmæssigt forsvarlig brug af dyr. Desuden skal man kunne sandsynliggøre, at det ikke er muligt at nå de samme resultater uden brug af levende dyr eller ved brug af færre dyr. Sidst men ikke mindst skal man kunne gøre rede for, at forsøgene gennemføres på en måde, så dyrene i mindst mulig grad oplever smerte eller andre former for ubehag. Endelig er der sat en absolut grænse for, hvor meget dyr må lide. Tilsvarende regler, om end ofte knap så vidtgående, findes i alle andre vestlige lande.

Filosofien bag den moderne dyreværnslovgivning kan ses som et kompromis mellem to tankegange:

På den ene side har Bentham's nytteetik sat sit spor ved, at der i lovgivningen primært fokuseres på at hindre, at dyr kommer til at lide. Samtidig er der i stigen- de grad også et ønske om, at dyrene opnår positive og gode oplevelser, så de kan siges at have et godt liv, så længe det varer. Mens den tidlige dyreværnslovgivning rettet mod meningsløs grusomhed mere var på Kants linje, idet det var formålet og motivet, snarere end konsekvenserne for de berørte dyr, der definerede grænsen mellem det acceptable og det uaccep-

table, så er den moderne dyreværnslovgivning langt mere nytteetisk i sit fokus på de faktiske konsekvenser for de berørte dyrs velfærd.

På den anden side lever den traditionelle tankegang om, at dyr er til for os, i høj grad videre. Der bliver ikke stillet spørgsmålstejn ved berettigelsen af, at vi mennesker bruger dyr til gavn for os selv – på måder, som vi ikke tillader at bruge vore medmennesker på. Således er kannibalisme og slaveri universelt forbudt i den moderne verden; mens vi accepterer, at dyr opdrættes og slagtes alene med henblik på at sikre fødevarer til mennesker. Og mens der er meget stramme regler for brug af mennesker til forsøg, som bl.a. indebærer krav om informeret samtykke, samt at der er en meget lille risiko for, at de pågældende mennesker lider skade, så er det tilladt at bruge dyr til relativt belastende forsøg, som altid ender med, at dyrene bliver aflivet – så længe forsøgene skønnes at være til væsentlig gavn.

Nye dyreetiske vinde – hvor blæser de hen?

Inden for filosofien er der siden 1970'erne vokset en ny diskussion af dyreetik frem. Hovedstrømmen i diskussionen er stærkt kritisk over for status quo inden for dyrevelfærd og dyrevelfærdslovgivning og taler for radikale ændringer af tænkning og praksis. Flere af forslagene til ændringer er blevet samlet op af NGO'er og bredere folkelige bevægelser. Jeg vil her kort komme ind på to af de mest indflydelsesrige bidrag.

Det første bidrag kom fra den australske filosof Peter Singer (f. 1945), som i bogen *Animal Liberation* fra 1975 argumenterede for, at det rationelt set ikke kan forsvares at gøre forskel på menneskers og dyrs

lidelser. Argumentet herfor bygger på to simple præmisser. Den ene er, at hvis det moralsk skal kunne retfærdiggøres at gøre forskel på to individer, så skal der være en moralsk relevant forskel mellem de to. Den anden præmis er, at når det kommer til at påføre eller forebygge lidelse, så er forskellen mellem et menneske og et dyr, som er i stand til at lide, moralsk irrelevant. Begge disse præmisser kan genfindes hos Bentham; og Singer vedkender sig også klart den nytteetiske arv.

Singers argumentation kan foldes ud ved at tænke på et dyr, der lider som led i produktionen af fødevarer. Det kan fx være en so, som er fikseret i bøjle i en fareboks, mens hun farer og efterfølgende ammer sine grise – således som det er tilfældet for de fleste danske søer i dag. Der findes alternativer, hvor søerne går løse, som blot koster en smule mere. Vi ville aldrig acceptere at påføre mennesker den slags lidelser for lidt ekstra vindings skyld – hvorfor skal vi så gøre det for et højt udviklet og føleende dyr som en so? Singers svar er, at det skal vi ikke, og at de, som affejer argumentet udøver en betænkelig form for moralsk diskrimination. Denne måde at diskriminere på betegner han som "speciesisme", artsdiskrimination, som if. ham ikke principielt adskiller sig fra andre former for moralsk uberettiget diskrimination såsom sexisme og racisme.

Med baggrund i dette argument når Singer frem til princippet om "lige hensyn til lignende interesser" på tværs af dyrearter. Og med det princip i hånden går Singer i gang med at se nærmere på de forskellige måder, hvorpå mennesker bruger dyr. Han har især koncentreret sig om brug af dyr til produktion af fødevarer og til dyreforsøg. Og på begge punkter står

han for en hård kritik af status quo med angreb på hele den intensive husdyrproduktion og de fleste former for brug af dyr til forsøg (fremstillingen af Singers tanker i dette og de to foregående afsnit bygger på Sandøe (2018)).

Det andet bidrag kom fra den amerikanske filosof Tom Regan (1938-2017), som i bogen *The Case for Animal Rights* fra 1984 tog arven op fra Kant. Ved hjælp af et ræsonnement, som minder meget om Singers angreb på speciesismen, argumenterede Regan for, at Kants idé om, at ethvert menneske skal behandles som et mål i sig selv og ikke blot som et middel, bør udstrækkes til dyrene. Det betyder, at det ikke moralsk kan forsvares at bruge oplevende og føleende dyr, det vil sige primært fugle og pattedyr, som midler til opfyldelse af menneskelige behov, herunder som midler til frembringelse af animalske produkter og i dyreforsøg. I modsætning til Singer fokuserer Regan ikke kun på dyrs lidelser og manglende dyrevelfærd. For ham er det principielt forkert at holde dyr i fangenskab; og det er forkert at dræbe dem, med mindre det sker i selvforsvar eller som led i at hjælpe et uhelbredeligt sygt individ til at dø.

Ved siden af disse bidrag er der også kommet andre vægtige filosofiske og politologiske indlæg, som har talt for en begrænsning af brugen af dyr baseret på andre etiske grundtanker, såsom dydsetik og respekt for naturen, ligesom der også er filosoffer, der har forsvaret menneskers særstatus i forhold til dyr. Desuden findes der forskellige forsøg på at kombinere disse tanker. For en oversigt over feltet se Palmer & Sandøe (2018).

De nævnte filosofiske tanker har påvirket og veks-

virket med dyreværnsorganisationer og folkelige bevægelser. Således findes der i Danmark et spektrum af organisationer, foreninger og netværk, som taler for enten reformer eller radikale opgør med den eksisterende brug af dyr. Disse organisationer og bevægelser arbejder også på forskellig måde for at ændre den eksisterende dyreværnslovgivning. Interesse og engagement i den bredere befolkning motiveres i høj grad af de nye sociale medier, hvor historier om brug og misbrug af dyr understøttet af billeder og videoer hurtigt spredes, også internationalt, og skaber grobund for kraftige folkestemninger, som også når til det politiske niveau.

Den øgede politiske interesse for dyrevelfærd afspejles af, at alle danske politiske partier inden for de seneste årtier har fået dyrevelfærdsordførere. Og dyrevelfærd er blevet en vigtig del af den moderne danske værdipolitik. Hvor dyrevelfærd tidligere var en venstreorienteret specialitet, så stortrives bekymringen for dyrs ve og vel i dagens Danmark på tværs af det politiske spektrum.

Mens jeg skriver på denne artikel (november-december 2018) ligger der et nyt forslag til en dansk dyreværnslov, som har været til høring, og som skal behandles af Folketinget i starten af 2019. Loven skal ifølge forslaget skifte navn fra "Dyreværnsloven" til "Dyrevelfærdsloven", hvilket i en vis forstand blot understreger det ændrede fokus, som allerede viste sig med lovene fra 1950 og 1991.

I §1 er der dog en væsentlig nyskabelse, nemlig udsagnet om, at loven ikke blot skal varetage dyrevelfærdsmaessige, men også "dyreetiske" hensyn (Fødevarestyrelsen 2018).

Der er mindst to måder at forstå denne nyskabelse på. Den kan for det første forstås som en tydeliggørelse af en præmis, som altid har ligget til grund for dyreværnslovgivningen, nemlig at hensynet til dyrs velfærd skal afvejes i forhold de menneskelige hensyn, som forskellige former for brug af dyr tjener til at fremme. Som det fremgik ovenfor, så har det i høj grad ligget som en underforstået præmis for reguleringen af landbrugsdyrenes velfærd, at reguleringen ikke må være så omkostningstung, at den undergraver det danske husdyrbrugs konkurrenceevne. Dette kan forsvares både ud fra en traditionel menneskecentreret tankegang, men også ud fra en nytteetisk tankegang, ifølge hvilken det ikke giver mening at regulere problemer vedrørende landbrugsdyrs velfærd på en måde, så dyrevelfærdsproblemerne blot flytter til andre lande med mindre omfattende dyrevelfærdslovgivning. Tilsvarende er hele ideen med den eksisterende dyreforsøgslovgivning at give mulighed for at gennemføre dyreforsøg af vital betydning for mennesker, men på en måde, så skaden på de berørte dyr bliver mindst mulig.

Det er dog også muligt at forstå nyskabelsen ud fra ønsket om at kunne regulere ud fra andre hensyn end i videst mulig grad at beskytte dyr mod lidelser og fremme deres velfærd. Dette kan eksemplificeres ud fra det forbud med seksuel omgang med dyr, som kom ind i en tidligere revision af den eksisterende lovgivning. Forbuddet er udtrykkeligt rettet mod enhver seksuel omgang med dyr og ikke kun i de tilfælde, hvor der er rimelig grund til at antage, at dyret vil lide overlast. Samtidig blev der lavet undtagelser for former for seksuel omgang med dyr, som tjener praktiske formål såsom reproduktion. Som det siges i bemærkningerne til det nye lovforslag, er hensigten

alene at forbyde menneskers seksuelle omgang, når denne sker "for at opnå seksuel tilfredsstillelse i en eller anden form" (Fødevarestyrelsen 2018, s. 105). Lovændringen handler tilsyneladende ikke primært om at sikre dyrevelfærd.

Forbuddet mod dyresex kan være baseret i en tankegang, som inspireret af Regan og andre dyrerettighedstænkere ser sex med dyr som udtryk for respektløshed. Der synes dog også at være et ny-puritansk ønske om at begrænse menneskelig umoral på spil. Noget sådant findes i dansk lovgivning helt tilbage fra Christian Vs Danske Lov. Her blev seksuel omgang med dyr straffet med "bål og brand"; og forbuddet mod sex med dyr eksisterede frem til ændringen af Straffeloven i 1930, hvor det blev fjernet sammen med forbuddet mod homoseksuelle aktiviteter og andre afvigelser for gængse seksuelle normer (se mere i Christiansen et al. 2009).

Den nye formålsparagraf i dyreværnsloven vil ikke kun tjene til at retfærdiggøre forbuddet mod dyresex, men vil også åbne for forslag om yderligere lovændringer, som er baseret på ønsket om at begrænse brugen af dyr, der anses for unyttig eller umoralsk. Det kan fx være lovændringer, som forbyder hold af pelsdyr. Allerede i 2003 blev det i en lov, der skulle tjene til at stoppe import af hunde- og katteskind fra Asien, hvor hunde og katte efter alt at dømme holdes og aflives under velfærdsmæssigt uacceptable forhold, slået fast, at det ikke i Danmark er tilladt at producere skind fra hunde og katte – også selv om det sker på en velfærdsmæssigt set forsvarlig måde (Lov nr. 390 af 28/05/2003 om forbud mod erhvervsmæssig indførsel og produktion af samt handel med skind og skindprodukter fra hunde og katte).

I Danmark er det stadig tilladt at holde mink med henblik på at producere minkskind, og minkproduktionen udgør et væsentligt dansk eksporterhverv; men i Europa er der blandt andet i Storbritannien, Holland, Kroatien, Slovenien, Østrig og Norge indført et forbud mod pelsproduktion, eller det er på vej til at blive indført. Argumentet for disse forbud har et klart etisk element. Det centrale er ikke, om pelsproduktion velfærdsmæssigt set er problematisk, og i givet fald er værre end andre former for husdyrproduktion i landbruget, men at formålet om at producere pels er mindre vigtigt end at producere mad (Lantbruks- og matdepartementet, 2018). Kød, æg og mejeriprodukter er mad, som anses for at udgøre en nødvendighed, mens pels er luksus.

Umiddelbart kan dette ses som en videreførelse af den bærende tankegang i den eksisterende lovgivning, idet man stiller større krav til den unyttige end til den nyttige brug af dyr. Der kan dog stilles et stort spørgsmål ved det faktuelle grundlag for at klassificere produktion af kød og andre animalske fødevarer som mere nyttig end produktion af pels: Ernæringsmæssigt er der nemlig tilsyneladende ikke nogen tvingende grund til at spise kød og andre animalske produkter (selv om sund vegansk levevis selvfølgelig stiller særlige krav om ernæringsmæssig omtanke). Undersøgelser, der har sammenlignet veganere og vegetarer med befolkningsgennemsnittet har således fundet, at veganere og vegetarer i snit lever væsentligt længere end gennemsnittet. Endvidere er produktionen af ikke mindst kød en tung bidragyder til udledningen af CO₂ og andre gasser, som medfører klimaforandringer. Og endelig lægger den animalske produktion direkte og indirekte beslag på store landarealer med negative konsekvenser for biodiversitet,

miljø, lokalbefolkninger og muligheden for at sikre tilstrækkelige mængder af fødevarer til klodens voksende befolkning. (For en oversigt over disse problemstillinger se Tilman & Clark 2014).

I lyset heraf kunne man forestille sig, at hele den animalske landbrugsproduktion over tid vil blive afviklet, og at afviklingen af pelsproduktionen blot er første skridt. Dette er klart visionen for de dyrerettighedsorganisationer, der argumenterer imod pels som led i en større strategi. Jeg tror dog ikke på, at det kommer til at ske. I Danmark, som i andre vestlige lande, er der en voksende interesse for vegetarisk og vegansk levevis; men i praksis er det indtil nu meget få, som går all in på ideen (ifølge en undersøgelse fra Coop Analyse og Dansk Vegetarisk Forening (Vegetarisk Forening 2018) lever godt to pct. af danskerne som vegetarer; og det er langt færre, som er veganere).

Mennesker adskiller sig ikke alene fra dyrene ved evnen til at have en moral, men også ved evnen til at være dobbeltmoraliske. Mit bedste bud er, at vi ikke kommer til at se lovgivning, der med henvisning til dyreetik tjener til at afvikle animalsk produktion – i hvert fald ikke inden for en overskuelig fremtid. Derimod vil bestemte former for produktion blive afviklet, sådan som det er ved at ske med pelsproduktionen i en række europæiske lande, og som det måske også kommer til at ske i Danmark. Man kan fx også forestille sig lovgivning, som vil forbyde drab på nyfødte tyrekalve, som i dag i stort tal bliver aflivet, og i stedet vil forlange, at alle dyr, der kommer til verden i forskellige dyreproduktioner, skal bruges til produktion af mad.

Bestræbelserne på at forbedre velfærden for dansk producerede dyr via lovgivningsmæssige krav vil gi-

vetvis fortsætte, men vil være begrænsede af den ovenfor omtalte bekymring for, at en fordyrelse af produktionen fører til, at produktionen rykker ud af landet. Selv om frihandel er til debat internationalt for øjeblikket, må man formode, at et lille højtudviklet og eksportorienteret land som Danmark vil gå meget langt for at opretholde frie handelsrelationer.

Derimod tror jeg, at der vil ske en stærkere markedsdrevet diversificering af fødevaremarkedet drevet af hensyn til dyrevelfærd og mere vidtgående dyreetiske hensyn. Denne udvikling vil dels ske gennem et større udvalg af specialprodukter til forskellige grupper af forbrugere, som efterspørger animalske produkter, der er produceret ud fra særlige dyrevelfærdsmæssige og dyreetiske standarder. Dels vil der blive et større udvalg af fødevarer til vegetarer og veganere.

Om det på lidt længere sigt vil gå med produktionen af kød og andre animalske produkter, som det ser ud til at gå med pelsproduktionen, vil efter min opfattelse mere afhænge af den oplevede nytteværdi af kød, mejeriprodukter og æg end af dyrevelfærdsbekymringer. Udviklingen af alternativer til især det røde kød kan vise sig at skabe æstetisk tiltrækkende, sunde og miljøvenlige produkter, som gør kødet overflødigt. Sker det, vil der være grundlag for at lovgive mod kødproduktion som udtryk for unødvendig død og lidelse.

Det kan dog samtidig tænkes, at samlivet mellem landbrugsdyr og mennesker vil blive set som noget, der har værdi både for dyrene (det er bedre at leve et kort liv end slet ikke noget liv), for menneskene (samværet med dyrene beriger vores liv), og for naturen (dyrene bidrager til fx naturpleje). Dette vil dog først og fremmest gælde for hobbypræget landbrugs-

produktion og produktion rettet mod luksusprægede gourmetprodukter.

For at vende tilbage til spørgsmålet fra denne artikels overskrift, betyder det så, at vi i Danmark er på vej til give dyr rettigheder svarende til de nuværende menneskerettigheder? Svaret er mest nej. Selv om der er og fortsat vil være en dedikeret gruppe af mennesker, der ser dyr og mennesker som ligeværdige, er der ikke tegn på, at dette bliver det dominerende synspunkt. Når der er vitale menneskelige interesser på spil, fx i forbindelse med forskning i sygdomme og udvikling af lægemidler, vinder nyttehensyn over dyrevelfærd. I disse situationer vil der efter alt at dømme fortsat være en udbredt accept af brug af dyr – især dyr, som mennesker har svært ved at identificere sig med, såsom mus og rotter. Undersøgelser, som jeg selv har været med til at lave, viser således, at en meget stor del af den danske befolkning accepterer denne brug af dyr, så længe den ses som nyttig, og der bliver gjort en indsats for at minimere dyrenes lidelse (Lund et al. 2014).

Efter min overbevisning er der således ikke grund til at tro, at dyr over de næste mange år vil blive tildelt rettigheder svarende til de nuværende menneskerettigheder. Nogle dyr vil måske. Således har det spanske parlament på et tidspunkt vedtaget at give sådanne rettigheder til menneskeaber (Nature, 2008). Noget sådant vil dog lige som i Spanien, hvor man kun har ganske få menneskeaber, mere have karakter af en symbolsk gestus. Andre dyr vil stadig blive brugt i stor stil, både til fødevareproduktion og til forskning, men denne brug vil samtidig med stigende kraft være genstand for etiske kontroverser.

Tak

Stine B. Christiansen, Sara Kondrup og Per Olsen har bidraget med nyttige kommentarer til en tidligere udgave af artiklen.

Referencer

Brambell, FWR 1965. Report of the technical committee to enquire into the welfare of animals kept under intensive livestock husbandry systems. (Command Rep. 2836). London: Her Majesty's Stationery Office.

Christiansen SB, Greve V & Sandøe P 2009. Bør det være strafbart at have sex med dyr? – Den aktuelle danske diskussion og dens historiske baggrund. *Den jyske Historiker* 123: 109-132.

Fødevarestyrelsen 2018. Forslag til dyrevelfærdslov med bemærkninger. Tilgængelig på: <https://prodstoragehoeringspo.blob.core.windows.net/5d20b558-4305-4d60-9c51-d161cc696c01/Udkast%20til%20lovforslag%20til%20dyrevelfærdslov.pdf>.

Lantbruks- og Matdepartementet (2018), Høring – forslag til lov om forbud mot hold av pelsdyr. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing--forslag-til-lov-om-forbud-mot-hold-av-pelsdyr/id2619864/?expand=horingsnotater>.

Lund TB, Mørkbak MR, Lassen J & Sandøe P 2014. Painful dilemmas - A study of the way the public's assessment of animal research balances costs to animals against human benefits. *Public Understanding of Science* 23, 4: 428-444.

Nature (2008), News in Brief: Spain awards apes legal rights. *Nature* 454, 15. Tilgængelig på: <https://www.nature.com/news/2008/080702/full/454015b.html>.

Palmer C & Sandøe P 2018. Animal Ethics. In Appleby MC, Olsson IAS & Galindo F (eds.), *Animal Welfare* (3rd ed., pp. 3-15). Oxfordshire, UK: CABI.

Regan T & Singer P (eds.) 1989. *Animal Rights and Human Obligations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Sandøe P 2018. Debat med filosoffen bag dyrerettighedsbevægelsen. *Dyrlægen* 5: 34-35.

Sandøe P & Christensen T 2018. Farm animal welfare in Europe: From legislation to labelling, manuskript. Tilgængelig på: https://dyreetik.ku.dk/dokumenter/pdf/faglige_artikler/From_legislation_to_labelling.pdf

Sandøe P & Christiansen SB 2009. Synet på dyrs rettigheder – nogle hovedtræk i den nordeuropæiske udvikling gennem de seneste 200 år. *Den jyske Historiker* 123: 19-34.

Tilman D & Clark M 2014. Global diets link environmental sustainability and human health. *Nature* 515: 518–522.

Vegetarisk Forening 2018. Statistik om vegetarisk levevis i Danmark Tilgængelig på: <https://vegetarisk.dk/statistik-om-danmark/>

250

Forfatterliste

Henrik Balslev, professor i tropisk botanik siden 1997 ved Institut for Bioscience, Aarhus Universitet, Medlem af Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs præsidium.

Tommy Dalgaard, professor i jordbrug og bæredygtig ressourceanvendelse ved Institut for Agroøkologi, Aarhus Universitet, og leder af sektion for Jordbrugs-systemer og Bæredygtighed. Gårdejer. Formand for FN's Kvælstof Task Force (UN-ECE TFRN).

Henning Otte Hansen, seniorrådgiver ved Afdelingen for Produktion, Marked og Politik, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.

Ralf Hemmingsen, professor i psykiatri ved Københavns Universitet siden 1995, dekan for Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet 2002-2005 og rektor 2005-2017.

Lotte Holm, professor i fødevarer sociologi ved Afdelingen for Forbrug, Bioetik og Regulering ved Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.

Niels Kærgård, professor emeritus i jordbrugspolitik ved Afdelingen for Produktion, Marked og Politik, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet. Har været økonomisk overvismand og vicepræsident i Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.

Bent Claudi Lassen, gårdejer, har været formand for bestyrelsen for Danish Crown, 1. vicepræsident i Landbrugsraadet og formand for bestyrelsen for Danske Slagterier.

Frederik Lüttichau, godsejer og kammerherre, præsident for Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, medlem af primærbestyrelsen i Landbrug og Fødevarer og formand for udvalget for større jordbrug.

Martin Merrild, gårdejer, siden 2012 formand for Landbrug & Fødevarer, 2006-2009 borgmester i Struer kommune. Mange tillidshverv i dansk landbrug, bl.a. formand for Det Danske Fjerkræråd.

Jørgen E. Olesen, professor i jordbrug ved afdelingen for klima og vand ved Institut for Agroøkologi ved Aarhus Universitet.

Ove Kaj Pedersen, professor emeritus i komparativ politisk økonomi ved CBS' Institut for Ledelse, Politik og Filosofi. Er fader til begrebet "konkurrencestaten", som han har skrevet flere bøger om.

Per Pinstруп-Andersen, professor emeritus i fødevareøkonomi ved Cornell University, professor samme sted 1987-1992 og 2003-2013, generaldirektør for International Food Policy Research Institute i Washington 1992-2002, fik World Food Prize 2001 og Rosenkjærprisen 2002.

Katharine Richardson, professor i biologisk oceanografi ved Statens Naturhistoriske Museum og le-

der af Sustainability Science Center ved Københavns Universitet. Har bl.a. været formand for Regeringens Klimakommission og er medlem af Klimarådet.

Peter Sandøe, professor i bioetik ved Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi og ved Institut for Veterinær- og Husdyrvidenskab, Københavns Universitet.

Paul R. Sharp, professor i økonomisk historie ved Institut for Virksomhedsledelse og Økonomi, Afdelingen for Økonometri og Økonomisk Historie, Syddansk Universitet.

Jesper Sølvér Schou, sektionsleder, leder af Afdelingen for Produktion, Marked og Politik, Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.

Steen Thomsen, professor og leder af Center of Corporate Governance på Institut for Regnskab på CBS. Fik DEA's erhvervsforskerpris 2010.

Bo Jellesmark Thorsen, institutleder og professor i anvendt økonomi ved Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi og tilknyttet grundforskningscentret Center for Makrøkologi, Evolution og Klima.

Ole Wæver, professor i international politik ved Institut for Statskundskab, Københavns Universitet. Grundlægger og leder af Centre for Advanced Security Studies. Hans teorier om "sikkerhedsliggørelse" er fundamentet for "Københavnerskolen" i international politologi.

Henrik Zobbe, fakultetsdirektør, leder af administrationen for Københavns Universitets Natur- og biovidenskabelige Fakultet. Tidligere institutleder for Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet.

Østergaard, Uffe, professor emeritus i europæisk og dansk historie ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi på CBS. Har netop udgivet den over 600 sider tykke bog "Hvorhen Europa?".

